परिशिष्टम् – १

पदाभ्यासः ।

नाम–तालिकां पूरयत ।

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	विभक्तिः
नीलकण्ठाय			चतुर्थी
	सरस्वत्योः		षष्ठी
		नक्षत्राणि	द्वितीया

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	विभक्तिः
	वस्तुभ्याम्		तृतीया
पितरि			सप्तमी
		धेनुभ्यः	पञ्चमी

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	विभक्तिः
		चन्द्रमस्सु	सप्तमी
विद्युते			चतुर्थी
	पयसी		प्रथमा

सर्वनामतालिकां पूरयत ।

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	विभक्तिः
तस्मात्			पञ्चमी
		अस्माभिः	तृतीया
	कयोः	केषु	सप्तमी

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	विभक्तिः
तव, ते			षष्ठी
	आभ्याम्		चतुर्थी
		भवतः	द्वितीया

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	विभक्तिः
अस्याम्			सप्तमी
		भवतीभ्यः	चतुर्थी
	इमे	इमानि	प्रथमा

लकार-तालिकां पूरयत ।

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	
लट्	वन्दते			प्रथमपुरुष:
		नृत्यावहे		उत्तमपुरुष:
			कथयथ	मध्यमपुरुष:

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	
लङ्			अपठाम्	उत्तमपुरुष:
		आस्ताम्		प्रथमपुरुष:
			अलभध्वम्	मध्यमपुरुष:

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	
लोट्	करोतु			प्रथमपुरुष:
		पूजयतम्		मध्यमपुरुष:
			गच्छाम	उत्तमपुरुष:

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	
लिङ्		रक्षेतम्		मध्यमपुरुष:
			विद्येमहि	उत्तमपुरुष:
	भवेत्			प्रथमपुरुष:

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	
लृट्	क्षालयिष्यति			प्रथमपुरुष:
		वर्धिष्येथे		मध्यमपुरुष:
			कोपिष्याम:	उत्तमपुरुष:

रूपाणि परिचिनुत ।

अ.क्र.	नामरूपम्	प्रातिपदिकम्	अन्त:	लिङ्गम्	विभक्ति:	वचनम्
१	भानो:					
२	भ्रातुषु					
३	अस्या:					

अ.क्र.		धातु:	गण:/पदं	काल:	पुरुष:	वचनम्
१	प्राप्स्यामि					
२	अहरत्					
३	पूज्यते					
४	चोरयतु					

परिशिष्टम् – २

सन्धिकोष: ।

१. सुष्ठु गृहीत: चौर: ।

१. कोऽपि – क: + अपि ।
२. पूर्वमेव – पूर्वम् + एव ।
३. पुनरागन्तव्यम् – पुन: + आगन्तव्यम् ।
४. केनापि – केन + अपि ।
५. दृष्ट्वैव – दृष्ट्वा + एव ।

२.अव्ययमाला ।

१. वक्तुमास्यं – वक्तुम् + आस्यम् ।
२. दूरेऽपि – दूरे + अपि ।
३. केतकीगन्धमाघ्राय – केतकीगन्धम् + आघ्राय।
४. स्वयमायान्ति – स्वयम् + आयान्ति ।
५. लोकेभ्यो धेनवो – लोकेभ्य: +धेनव: ।
६. यत्स्वल्पमपि – यत् + स्वल्पम् + अपि ।
७. स्यामहं – स्याम् + अहम् ।
८. प्रारब्धमुत्तमजना: – प्रारब्धम् + उत्तमजना:।
९. पुनरपि – पुन: + अपि ।

३. धन्यौ तौ दातृयाचकौ ।

१. कस्मिंश्चित् – कस्मिन् + चित् ।
२. दातुमुत्सुक: – दातुम् + उत्सुक: ।
३. प्रीतोऽस्मि – प्रीत: + अस्मि ।
४. कामपि – काम् + अपि ।
५. नेच्छामि – न + इच्छामि ।
६. दातुमिच्छामि – दातुम् + इच्छामि ।
७. कुबेरमाक्रान्तुम् – कुबेरम् + आक्रमितुम्।
८. सुवर्णवृष्टिमकरोत् – सुवर्णवृष्टिम् + अकरोत्।
९. दातुमैच्छत् – दातुम् + ऐच्छत् ।
१०. अधिकमादातुम् – अधिकम् + आदातुम्।
११. द्वावपि – द्वौ + अपि ।
१२. प्रसिद्धमेव – प्रसिद्धम् + एव ।
१३. स एव – स: + एव ।
१४. कश्चित् – क: + चित् ।

४. विध्यर्थमाला ।

१. त्यजेद्विद्यां – त्यजेत् + विद्याम् ।
२. त्यजेत्सुखम् – त्यजेत् + सुखम् ।
३. कुतो विद्या – कुत: + विद्या ।
४. कुतो विद्यार्थिन: – कुत: + विद्यार्थिन: ।
५. धनमलब्धं – धनम् + अलब्धम् ।
६. चानृतम् – च + अनृतम् ।
७. शत्रुभ्यामिव – शत्रुभ्याम् + इव ।
८. नार्पयेत् – न + अर्पयेत् ।
९. नरश्चरितमात्मन: – नर: + चरितम् + आत्मन:।
१०. किन्नु – किम् + नु ।
११. पशुभिस्तुल्यं – पशुभि: + तुल्यम् ।
१२. सत्पुरुषैरिति – सत्पुरुषै: + इति ।
१३. बकवच्चिन्तयेदर्थान् – बकवत् + चिन्तयेत् + अर्थान् ।
१४. सिंहवच्च – सिंहवत् + च ।
१५. वृकवच्चावलुम्पेत – वृकवत् + च + अलुम्पेत ।
१६. शशवच्च – शशवत् + च ।

५. किं मिथ्या ? किं वास्तवम् ?

१. सत्यमेव – सत्यम् + एव ।
२. तथापि – तथा + अपि ।
३. अत्याधिकोऽपयोग: – अत्याधिक: + उपयोग: ।
४. इयमेवावश्यकता – इयम् + एव + आवश्यकता ।
५. किमपि – किम् + अपि ।

६. वीरवनिता विश्पला ।

१. तथैव – तथा + एव ।
२. यद्यपि – यदि + अपि ।
३. पादकर्तनानन्तरमपि – पादकर्तनानन्तरम् + अपि ।

७. योगमाला ।

१. पूर्वमुच्यते – पूर्वम् + उच्यते ।
२. कुर्यात्तदासनं – कुर्यात् + तत् + आसनम्।
३. स्थैर्यमारोग्यं – स्थैर्यम् + आरोग्यम् ।
४. चाङ्गलाघवम् – च + अङ्गलाघवम् ।
५. नासाग्रमालोकयेद् – नासाग्रम् + आलोकयेत्।
६. धनुरासनमुच्यते – धनुरासनम् + उच्यते।
७. वसेदिदं – वसेत् + इदम् ।

८. पश्चिमतानमाहुः – पश्चिमतानम् + आहुः।
९. जानोर्महिर्वेष्टितवामपादम् –
जानोः + बहिः + वेष्टितवामपादम् ।
१०. श्रीमस्त्यनाथोदितमासनं –
श्रीमस्त्यनाथोदितम् + आसनम् ।
११. तच्छवासनम् – तत् + शवासनम् ।
१२. प्रयासश्च – प्रयासः + च ।
१३. जनसङ्गश्च – जनसङ्गः + च ।
१४. षड्भिर्योगो – षड्भिः + योगः ।

८. पिनकोड–प्रवर्तकः महान् संस्कृतज्ञः ।

१. इतोऽपि – इतः + अपि ।
२. इत्येव – इति + एव ।
३. किञ्चिदपि – किञ्चित् + अपि ।
४. मासाधिकोऽपि – मासाधिकः + अपि ।
५. अधुनापि – अधुना + अपि ।
६. सङ्गीतमपि – सङ्गीतम् + अपि ।
७. तबलावादनेऽपि – तबलावादने + अपि।
८. सर्वमेव – सर्वम् + एव ।

९. सूक्तिसुधा ।

१. वसुधैव – वसुधा + एव ।
२. परोपकारार्थमिदम् –
परोपकारार्थम् + इदम्।
३. पापमपाकरोति – पापम् + अपाकरोति ।
४. नार्यस्तु – नार्यः + तु ।
५. यत्रैतास्तु – यत्र + एताः + तु ।
६. सर्वास्तत्राफलाः –
सर्वाः + तत्र + अफलाः ।
७. चातकस्त्रिचतुरान् – चातकः + त्रिचतुरान्।
८. सोऽपि – सः + अपि ।
९. विश्वमम्भसा – विश्वम् + अम्भसा ।
१०. महतामुदारता – महताम् + उदारता ।
११. परैस्तु – परैः + तु ।
१२. पाठकश्चैव – पाठकः + च + एव ।
१३. चान्ये – च + अन्ये ।
१४. क्रियावान्सः – क्रियावान् + सः ।
१५. वर्धत एव = वर्धते + एव ।
१६. धियो हरति = धियः + हरति ।

१०. पितृभक्तः नचिकेताः ।

१. त्समास – त्वम् + एव ।
२. तदेव – तत् + एव ।
३. तत्रैव – तत्र + एव ।
४. कथमिव – कथम् + इव ।
५. ज्ञानिनामपि – ज्ञानिनाम् + अपि ।

११. मनसः स्वच्छता ।

१. बाल्यादेव – बाल्यात् + एव ।
२. लघुभारमिव – लघुभारम् + इव ।
३. प्रतिदिनमिव – प्रतिदिनम् + इव ।
४. इत्यपि – इति + अपि ।

१२. अमरकोषः ।

१. कवेरमरसिंहस्य – कवेः + अमरसिंहस्य।
२. कृतिरेषा – कृतिः + एषा ।
३. वयमपि – वयम् + अपि ।
४. तदपि – तत् + अपि ।
५. कर्तव्यमेव – कर्तव्यम् + एव ।

१३. सरमायाः शीलम् ।

१. स्वदेशमपाहरन् – स्वदेशम् + अपाहरन् ।
२. किङ्करो नैकोऽपि –
किङ्करः + नैकः + अपि ।
३. यो भवेत् – यः + भवेत् ।
४. अतस्ताम् – अतः + ताम् ।
५. याचेऽहम् – याचे + अहम् ।
६. तवेदम् – तव + इदम् ।
७. पणिभिर्यद् – पणिभिः + यद् ।
८. समाप्तमन्वेषणकार्यम् –
समाप्तम् + अन्वेषणकार्यम् ।
९. नाहम् – न + अहम् ।
१०. तन्न – तत् + न ।
११. गमनमारभे – गमनम् + आरभे ।
१२. किञ्चित् – किम् + चित् ।

१४. काव्यशास्त्रविनोदः ।

१. विपरीताश्चेद् – विपरीताः + चेत् ।
२. विपरीतोऽपि – विपरीतः + अपि ।
३. बिभ्रन्न – बिभ्रत् + न ।
४. ममाज्ञया – मम + आज्ञया ।
५. पितुराज्ञा – पितुः + आज्ञा ।
६. तस्यादिर्न – तस्य + आदिः + न ।
७. तस्यान्तः – तस्य + अन्तः ।
८. तवाप्यस्ति – तव + अपि + अस्ति ।
९. ममाप्यास्ति – मम + अपि + अस्ति ।

१०. गङ्गायाश्चञ्चलतरे – गङ्गाया: + चञ्चलतरे।
११. तन्मे – तत् + मे ।

१५. मनोराज्यस्य फलम् ।

१. शास्त्रविमुखाश्च – शास्त्रविमुखा: + च ।
२. य इदम् – य: + इदम् ।
३. पराभवमाप्नोति – पराभवम् + आप्नोति।
४. शक्रादपि – शक्रात् + अपि ।
५. स्वभावकृपणो नाम – स्वभावकृपण: + नाम ।
६. तस्याधस्तात् – तस्य + अधस्तात् ।
७. यत्परिपूर्णोऽयम् – यत् + परिपूर्ण: + अयम् ।
८. घटस्तावत् – घट: + तावत् ।
९. ततस्तेन – तत: + तेन ।
१०. ततोऽजाभि: – तत: + अजाभि: ।
११. विक्रयणात्प्रभूतम् – विक्रयणात् + प्रभूतम् ।
१२. तस्याहम् – तस्य + अहम् ।
१३. सोमशर्मेति – सोमशर्मा + इति ।
१४. ततोऽहम् – तत: + अहम् ।
१५. चिन्तामसम्भाव्याम् – चिन्ताम् + असम्भाव्याम्।
१६. साऽपि – सा + अपि ।

१६. स्वागतं तपोधनाया: ।

१. राज्याभिषेकादनन्तरम् – राज्याभिषेकात् + अनन्तरम् ।
२. आगतास्मि – आगता + अस्मि ।
३. दारकद्वयमुपनीतम् – दारकद्वयम् + उपनीतम् ।
४. त्रयीविद्यामपि – त्रयीविद्याम् + अपि ।
५. यथैव – यथा + एव ।
६. तयोर्ज्ञाने – तयो: + ज्ञाने ।
७. करोत्यपहन्ति – करोति + अपहन्ति ।
८. पुनर्भूयान् – पुन: + भूयान् ।
९. तद्यथा – तद् + यथा ।
१०. शुचिर्बिम्बग्राहे – शुचि: + बिम्बग्राहे ।
११. मणिर्न – मणि: + न ।
१२. अन्यश्च – अन्य: + च ।
१३. अथैकदा – अथ + एकदा ।
१४. अध्ययनमसम्भवम् – अध्ययनम् + असम्भवम्।
१५. विश्रान्तास्मि – विश्रान्ता + अस्मि ।
१६. अयमध्ययनप्रत्यूह: – अयम् + अध्ययनप्रत्यूह:।
१७. त्वमगम: – त्वम् + अगम: ।

परिशिष्टम् - ३

अपठित-गद्यम् ।

(१) तरुषु निवसन्ति विहगाः । प्रभाते ते आकाशे उत्पतन्ति । दिशायां दिशायां परिभ्रमन्ति दिनावसाने च स्वनीडं प्रत्यागच्छन्ति । विहगाः धान्यकणान् आनयन्ति प्रयच्छन्ति च स्वशावकेभ्यः । वनमधितिष्ठन्ति कुरङ्गा। ते वने विचरन्ति कोमलानि तृणानि खादन्ति च । ततश्च यत्र कुत्रापि समुपविशन्ति रोमन्थं च कुर्वन्ति। दीर्घाणि शृङ्गाणि मस्तकेषु उद्वहन्ति केचित् मृगाः ।

अ) समानार्थकशब्दं लिखत ।

१) विहगः = २) वनम् =

आ) एकवाक्येन उत्तरत ।

१) विहगाः कुत्र निवसन्ति ?

२) मृगाः मस्तकेषु कानि उद्वहन्ति ?

इ) सन्धिविग्रहं कुरुत ।

१) ततश्च = ______ + ______ ।

(२) गङ्गायाः पवित्रेण जलेन कृषीवलानां महोपकारः भवति । ते स्वक्षेत्रेषु पर्याप्तं धान्यं लभन्ते। इत्थं तत्र समृद्धिः जायते । अस्याः तटे बहूनि समृद्धानि नगराणि सन्ति । तेषां नगराणां समृद्धेः कारणं एषा जाह्नवी एव । परन्तु मानवाः तां मलिनीकुर्वन्ति । अस्याः निर्मलता पवित्रता च अस्माभिः रक्षणीया । यतः नद्यः अस्माकं मातरः इव ।

अ) एकवाक्येन उत्तरत ।

१) जलेन केषां महोपकारः भवति ?

२) नगराणि कीदृशानि ?

आ) विशेषण विशेष्यम्

विशेषण	विशेष्यम्
१) धान्यं	नगराणि
२) समृद्धानि	पर्याप्तम्
३) निर्मलता	जलम्
४) पवित्रम्	रक्षणीया

(३) 'स्वराज्यं मम जन्मसिद्धोऽधिकारः' इति साभिमानं घोषणां कुर्वन्तं महापुरुषं को नाभिजानाति ? तं महापुरुषं वयं कदापि विस्मर्तुं न शक्नुमः । 'बाल-गङ्गाधर-तिलकः' इति तस्य नाम। कोङ्कणप्रान्ते 'चिखली' इति नाम्नि ग्रामे तस्य जन्म अभवत् । यथा पङ्कजस्य सुगन्धः सर्वत्र प्रसरति तथा लोकमान्यस्य कीर्तिरपि सर्वत्र प्रासरत् ।

अ) एकवाक्येन उत्तरत ।

१) तिलकमहोदयस्य जन्म कुत्र अभवत् ?

२) तिलकमहोदयस्य घोषणा का ?

अ) समानार्थकशब्दं चिनुत लिखत च ।

कमलम्, अभिधानम् ।

(४) रघुकुलोत्पन्नः रामचन्द्रः सत्यप्रियः प्रजाहितदक्षः च राजा इति प्रसिद्धः । भारतीयास्तम् आदर्शवत् मन्यन्ते । पितुः आज्ञापालनार्थं चतुर्दश वर्षाणि सः वने न्यवसत् । तस्य पत्नी सीता, भ्राता लक्ष्मणः च तेन सह सानन्दं वने अवसताम् । तत्र महापराक्रमी रामः क्षात्रधर्मस्य पालनं कृत्वा बहून् राक्षसान् हतवान्।

अ) सत्यम् असत्यं वा इति लिखत ।

१) रामचन्द्रः प्रजाहितदक्षः राजा।

२) रामः द्वादश वर्षाणि वने न्यवसत् ।

आ) जालरेखाचित्रं पूरयत ।

रामचन्द्रस्य विशेषणानि

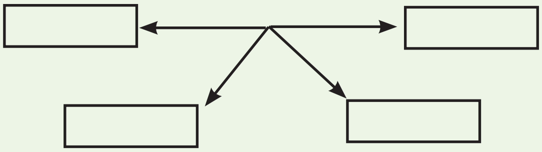

इ) सन्धिविग्रहं कुरुत ।

१) भारतीयास्तम् - _____ + _____।

सूचना - एते परिच्छेदाः छात्राणाम् अभ्यासार्थं दत्ताः । प्रश्नपत्रिकायां न प्रष्टव्याः ।

परिशिष्टम् – ४

अपठित–पद्यम् ।

१) मौनं कालविलम्बश्च प्रयाणं भूमिदर्शनम् ।
भ्रुकुट्यन्यमुखी वार्ता नकार: षड्विध: स्मृत: ।।

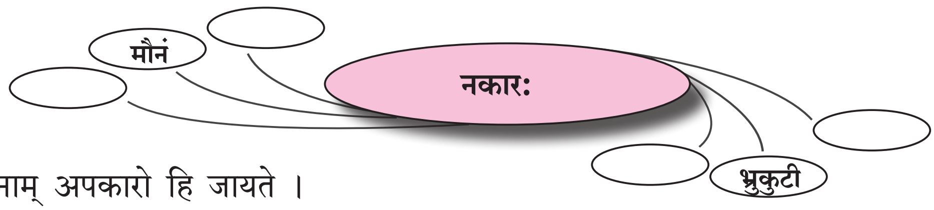

२) उपकारोऽपि नीचानाम् अपकारो हि जायते ।
पय:पानं भुजङ्गानां केवलं विषवर्धनम् ।।

एकवाक्येन उत्तरत ।

१) केषां पय:पानं विषवर्धनम् ?

विरुद्धार्थकं शब्दं लिखत ।

१) उपकार: x ______ (२) विषम् x ______

३) चिन्तनीया हि विपदाम् आदावेव प्रतिक्रिया ।
न कूपखननं युक्तं प्रदीप्ते वह्निना गृहे ।।

एकवाक्येन उत्तरत ।

१) विपदां प्रतिक्रिया कदा चिन्तनीया ?

२) यदा गृहं वह्निना प्रदीप्तं तदा किं न युक्तम् ?

समानार्थकं शब्दं लिखत ।

(१) वह्नि: (२) गृहम् (३) विपद् (४) कूप:

४) ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक्संयमो
ज्ञानस्योपशम: श्रुतस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्यय: ।
अक्रोधस्तपस: क्षमा बलवतां धर्मस्य निर्व्याजता
सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणम् ।।

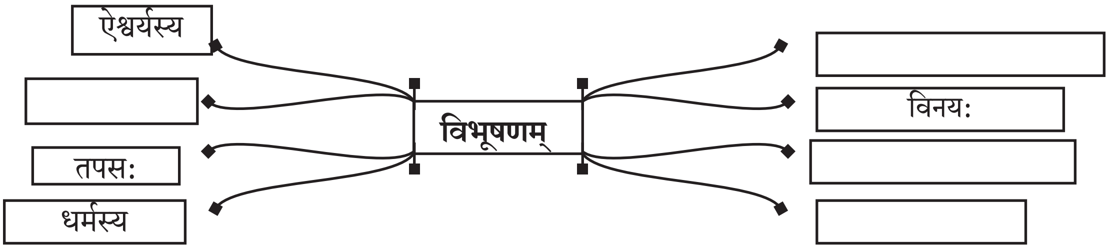

सूचना – एते श्लोका: छात्राणाम् अभ्यासार्थं दत्ता: । प्रश्नपत्रिकायां न प्रष्टव्या: ।